

УДК 378:327(063)

«БЕС КӨЗ» КЕҢЕСІНЕ МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ҚЫТАЙҒА ҚАРСЫ САЯСАТЫ

Айтмаханов Жанболсын Маликович

zhan_996@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану
кафедрасының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші- Қилыбаева П.Қ

Аннотация. ХХІ ғасырдағы АҚШ пен ҚХР арасындағы қатынастар әлемнің жалпы геосаяси көрінісін қалыптастырады және халықаралық өмірдің барлық басқа акторларының дамуына әсер етеді. Бір-бірімен қарқынды экономикалық, қаржылық, технологиялық және гуманитарлық қатынастармен байланысты стратегиялық серіктестер арасындағы бөліністі зерттеу маңызды. Қарама-қайшылықтың басты себебі-АҚШ өзінің ықпалын өсіп келе жатқан Қытаймен бөлісуге дайын емес. АҚШ-тың Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында Қытай Ресеймен бірге басты қарсылас деп аталды. БҚПал ету салаларын қайта бөлу үшін күрестің айқын көріністерінің бірі шын мәнінде жаһандық ауқымға ие болған 2018-2019 жж. басталған сауда соғысы болды. Мақалада АҚШ пен Қытай арасындағы қақтығыстағы «Бес Көз» альянсының позициясы және мүдделері қарастырылады.

Америка Құрама Штаттары мен Кеңес Одағы әлемді екі қарама-қарсы идеологиялық лагерьге бөліп жатқан кезде, Қытай қырғи қабақ соғыс бәсекелестігінде бейтарап болды. Бұл әрекет Қытайдың халықаралық аренада саяси және экономикалық күшеюіне жол берді. Америка Құрама Штаттарының Шығыс Азияда күшті болуы және Қытайдың коммунизмге деген идеологиялық жақындығы Қытайды 1950 жылдары Кеңес Одағымен ресми одақтастыққа алып келді. Алайда шекаралық қақтығыстар мен идеологиялық бәсекелестік Қытай-кеңес қатынастарының біртіндеп нашарлауына әкеліп соқты және 1970 жылдардың басында Қытай АҚШ-қа бет бұрды. Жақындасудың осы кезеңінде Америка Құрама Штаттары мен Қытай Кеңес Одағының Азиядағы ықпалын шектеу мақсатымен өзара байланысты «жасырын одақтастар» болды. Осылайша, жаңа Қытайдың сыртқы саясатының соңғы 30 жылы негізінен ұлттық мүдделерге сәйкес ұлы державаларды бір-біріне қарсы қою болды. Нәтижесінде, осындай Қытайдың сыртқы саясаты және экономикалық өрлеуі мемлекеттің әлемдік тақтадағы орнының қозғалуына алып келді. Қытай әлі күнге дейін өзінің экономикалық және геосаяси ықпалын арттыруды жалғастыруда. Қытайдың экономикалық жетістіктері дәлелдеуді қажет етпейді. Оның орасан зор жоспарлары, атап айтқанда, қолданыстағы «үлкен стратегиядан» белгілі, ол елдің алдында тұрған негізгі міндеттерді көрсетеді:

- халықтың өмір сүру деңгейін арттыру;
- экономиканың барлық салаларында жоғары көрсеткіштерге қол

жеткізу;

- әскери қауіпсіздік саласын күшейту;

CSIS болжауы бойынша қазіргі әлемде жаңа биполярлық жүйе қалыптасуда [1]. Біраз уақыттан бері АҚШ Қытайдың Азия, Африка және Латын Америкасы елдерімен тығыз байланыс орнатуға талпыныстарын мұқият қадағалап келеді. Қытайдың қуатты экономикасы оған осы аймақтардағы экономикалық әсерін кеңейтуге мүмкіндік берді, бірақ Пекиннің экспансионизмі бұрынғы Кеңес Одағына тән емес. Кремль идеологияға негізделген: «жаулап алу» арқылы ол елдерді өз сеніміне айналдыруға тырысты. Қытай, керісінше, тек өзінің экономикалық мүдделеріне негізделеді. АҚШ пен Қытайдың ұзақ жылдар бойы созылып келе жатқан ақпараттық, экономикалық соғыстары сөзсіз жарыстың жаңа кезеңін бастады. Бұл саясат Азия континентігінде геосаяси және геэкономикалық қатынастардың тұрақсыздығына алып келді. Америка Құрама Штаттары Қытайға қарсы жаһандық бәсекелестікті күшейте отырып, АҚШ көбінесе КСРО-мен қақтығыс кезінде пайда болған әртүрлі ұйымдарға, барлау альянстарына және одақтарға сүйенеді.

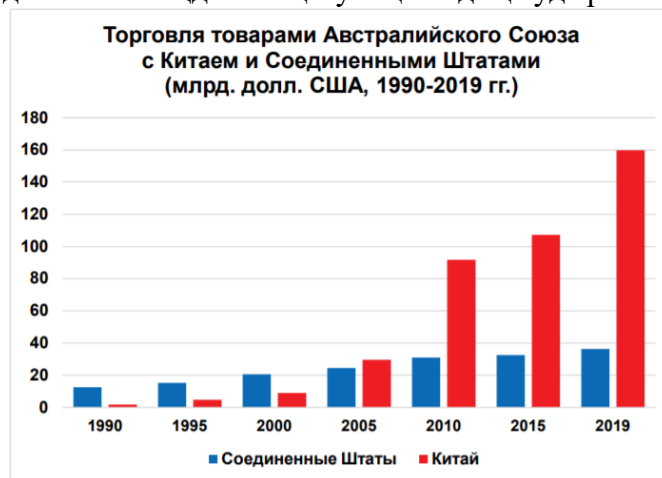
Бүгінгі күнде сол альянстардың бірі – көне «Бес Көз» (Five Eyes Intelligence Oversight and Review Council) барлау ұйымы. Бес көз Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін 1946 жылы АҚШ пен Ұлыбритания арасындағы сыртқы барлау алмасу туралы келісім негізінде пайда болды. Барлау сигналдарының алмасу желісі 1955 жылы қырғи қабақ соғыс басталған кезде кеңейіп, Канада, Австралия және Жаңа Зеландияны ресми түрде қамтыды. Альянс бес ел мен олардың қауіпсіздік қызметтері арасында: АҚШ (NSA), Ұлыбритания (GCHQ), Австралия (ASD), Канада (CSEC) және Жаңа Зеландия (GCSB) бірқатар екіжақты келісімдерден тұрады. Бұл келісімдер әдетте Ұлыбритания мен АҚШ арасындағы байланыс туралы келісім (UKUSA) деп аталғанымен, Бес Көздің Альянсының құжаттары көптеген, күрделі және құпия болып табылады [2]. Осы келісімдерге сәйкес, «Бес Көздің» әрқайсысы алынған барлық барлау ақпаратын басқалармен алмасуды, жинауды, зерттеуді, талдауды және декодтауды жүзеге асырады. Кеңес мүшелері өзара қызығушылық пен алаңдаушылық тудыратын мәселелер бойынша пікір алмасады. Бұл альянсқа мүше емес мемлекеттер бойынша да саяси жағдайларды бақылап отырады.

Пекин әлемдік аренада неғұрлым сенімді рөл атқара бастаған кезде, Бес Көз елдері бір-бірімен алмасып қана қоймай, Қытаймен өзара әрекеттесу стратегиясы бойынша бірге жұмыс істеді. 2018 жылы Reuters агенттігі барлау желісі Германия мен Жапонияның Қытайға қарсы коалиция құру үшін жұмыс істеп жатқанын, оның ішінде оның агрессивті әсер ету операциялары мен инвестициялары туралы хабарлады. Осы жылдың басында «Бес Көз» блоктың ғарыш саласындағы кеңейтілген серіктестігі аясында АҚШ біріккен күштері ғарыш қолбасшылығының форумына қатысты. Өткен аптада Австралияның премьер-министрі Скотт Моррисон пандемия кезінде бес Көздің қаржы министрлері арасында экономикалық саясат бойынша «тұрақты» келіссөздер жүргізілгенін айтты [3]. Қытай мен АҚШ арасындағы стратегиялық бәсекелестіктің күшеюі Пекин мен басқа Бес Көз арасындағы шиеленістің артуымен қатар жүрді. Бұл топ Австралияның коронавирустың пайда болуы туралы халықаралық тергеуге шақыруын және Тайваньның Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымына қатысуын қолдады, бұл Пекиннің сыналуына себеп болды. Канберра тергеу жүргізуді талап еткеннен кейін, Бейжің Австралияға сапарға баруға немесе онда оқуға болмайды деп ескертті және австралиялық арпа мен сиыр етінің импортына шектеулер қойды.

Сонымен бірге, Канада Huawei басшысы Мэн Ванчжоуды тұтқындауға және Қытайдағы екі канадалықты кейіннен қамауға алуға байланысты Қытаймен әлі де жанжалдасып жатыр, оны Пекин кері қадам деп санайды. 12 маусымдағы xiakedao-ға түсініктемеде, People ' s Daily шетелдік басылымы басқаратын әлеуметтік желідегі аккаунт АҚШ бес көзді одақтастарын бақылау үшін, содан кейін G7 және НАТО сияқты топтарды әлемді басқаруға тырысу үшін қолданғанын айтады. Қазіргі таңда, Батыс елдері арасында Бейжің туралы алаңдаушылық артуда. Австралия, Канада, Ұлыбритания, АҚШ, Жапония, Германия және басқа елдердің саясаткерлері маусым айының басында Қытайдың көтерілуіне қарсы шараларды ұйымдастыру үшін Қытайға Парламентаралық одақ құрды [4].

Осындай әрекеттер Қытайдың тек АҚШ мемлекетімен емес, басқа мемлекеттермен қарым-қатынастың өршуіне әкелуде. Қытайға қысымның жоғарылауынан зардап шеккен Австралиялық экспорттаушылар жоғары тарифтермен тауарларды сатып алуда. Австралия жауап ретінде жоғары тарифтерін енгізу сияқты нұсқаларды қарастыра отырып, Қытайға «тойтарыс беруді» жоспарлап отыр. Австралия мен Қытай арасында дипломатиялық қатынастар орнағаннан бері олардың сауда байланыстары бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Бүгінгі таңда ҚХР Австралияның басты сауда орны болып табылады. 1972-2019 жылдар аралығында екі мемлекет арасындағы екіжақты сауда көлемі 97 млн АҚШ долларынан 159,9 млрд АҚШ долларына дейін өсті [5]. Австралия Қытаймен сауда ынтымақтастығынан үлкен пайда көрді, осы жылдар ішінде ол аймақтық және жаһандық деңгейде табиғи ресурстардың жетекші экспорттаушыларының бірі болды, сонымен қатар адами және материалдық капиталды тартты, бұл оған аймақтағы ең танымал туристік және білім беру бағыттарының бірі болуға мүмкіндік берді. Мысалы, Қытайдағы табиғи газ бен темір рудасына сұраныстың артуы Австралияның темір рудасын әлемдік жетекші экспорттаушылардың бірі ретінде қалыптасуына ықпал етті. Сонымен қатар, қытай студенттерінің Австралиядағы студенттердің үштен бір бөлігін құрайтындығын ескере керек.

Осыған қарамастан, Бес көз мемлекеттері бұл шиеленістерден кейін де Қытайға қарсы қысымды күшейтіп жатыр. Reuters болжамдары бойынша, бұл шиеленістер басқа мемлекеттердің де қызығушылықтары бар. Мысалы, Канадалық Teck Resources компаниясы Австралиядан Қытайға көмір экспортын қысқарту мүмкіндігін пайдаланып, келесі жылы Қытайға болат балқытатын көмірді жеткізуді ұлғайтуды жоспарлап отыр дейді [6]. Сонымен бірге Австралия мен ҚХР арасындағы сауда байланыстарын нығайту жыл сайын Канберраның сыртқы саясатына көбірек әсер етуде, Қытайдың басты сауда серіктесі бола, Америка Құрама Штаттарымен арасындағы тепе-теңдікті сақтауға қиындық тудырып отыр.

Кесте – 1 . БҰҰ деректері бойынша

Қытай әлемдегі 120-дан астам ел мен аймақтың ең ірі сауда серіктесі болып табылады. Қытайдың Бас кеден басқармасы бойынша Ұлыбритания, Канада және Жаңа Зеландия бірге қытай экспортының шамамен 2019 жылы 6 % құрады. Ал Австралиямен экспорты 2019 жылы 30 % - дан 2 % дейін түсіп кеткен. АҚШ – тың экспорт көрсеткіштері 16 % құрады [7]. Вашингтон ішкі жағдайын, оның ішінде биліктің жаңа әкімшілікке хаотикалық ауысуын ескере отырып Қытай үшін Бес Көз әсерін күшейтуде.

Мемлекеттік субсидиялар болған кезде де, АҚШ пен Жапонияның өнеркәсіптік зерттеулері көрсеткендей, тек қана бірнеше шетелдік кәсіпорындар өз бизнестерін Қытайдан көшіру ниетін көрсетті. Euler Hermes жүргізген соңғы сауалнамаға сәйкес, әлемдік компаниялар Covid-19 пандемиясынан туындаған жеткізілім тізбегіндегі үзілістерге тап болғандықтан, Қытай трансшекаралық сауда мен өндіріс үшін ең тартымды нарық болып қала береді. «Бес Көз» альянсы геосаяси және геоэкономикалық мүдделерге сәйкес әр түрлі бағытта өз саясатын жүргізуде. Әлемдік аренада Қытай нарығын ескермеу қиын, әсіресе осы жылы

Қытай бірінші экономика болғанын ескеретін болсақ. Қытай халықаралық сауда нарығында жылдан жылға маңызды рөл атқаратындықтан, еркін сауда мен көпжақты қарым-қатынастарын қорғау үшін жауапкершілігін артуда. Үкіметтің батыл әрекеттері мен 1,4 миллиард қытайлардың келісілген күш-жігерінің арқасында Қытай үш айдан аз уақыт ішінде пандемияны бақылауға ала алды және қазіргі уақытта өзінің келесі бес жылдық жоспарын (2020-2025 жж.) іске асыруда [8]. «Бес көз» альянсының мақсатты шабуылдарына жауап бере отырып, Қытай Сыртқы істер министрлігінің ресми өкілі Чжао Лицян Бейжіңдегі баспасөз мәслихатында «Қытай халқы ешқашан қиындықтар туғызбайды, бірақ біздің жолымызда проблемалар туындаған кезде біз ешқашан берілмейміз. Егер Қытайдың егемендігін, қауіпсіздігі мен мүдделерін бұзуға батыл болса, Қытай тиісті түрде жауабын береді» - деді [9]. Осылайша, АҚШ-пен қақтығысқа бет бұруда. Алдыңғы Қытайдың «агрессорды қолдау» сыртқы саясаты тек тактикалық жеңілдік болды, Қытай нақты күрес кезеңіне дайындалуға уақыт алды. Сарапшылар «Фукидидтердің тұзағын» жиі еске алады: Афинаның күші өсіп барған сайын, Спарта алаңдай бастады. АҚШ сарапшыларын не мазалайды? Қытайдың қоры бүгінде Америкадан 28 есе көп [10]. Мұның бәрі бір ұрпақтың көз алдында болды. Сондықтан, Американдық саясаттанушылар мен экономистер дүрбелеңге түсуде.

Қорытындылай келе, АҚШ пен Қытай арасындағы қақтығыс жүйелі сипатқа ие. Стратегиялық тұрғыдан алғанда, ол АҚШ пен Ресей арасындағы қақтығыстан асып түсе алады. Бірақ бұл қырғи қабақ соғыс қаупін білдірмейді. XX ғасырда ол үш маңызды шартқа негізделді: ядролық қарама-қайшылық, идеологиялық қарама-қайшылық, басшылардың өзіндік соғыс іс-әрекеттерін бастауы. Керісінше, Қытай мен АҚШ арасындағы бәсекелестік идеология мәселелеріне емес, халықаралық нормаларға негізделген, ол әскери салада емес, ғылыми және техникалық салаларда шоғырланған. Қытай-американдық биполярлық жүйе қазіргі әлемдік тәртіпке үлкен өзгерістер енгізетіні сөзсіз. Ауырлық орталығы Еуропадан Шығыс Азияға ауысады. АҚШ-тың жаһандық үстемдігі күшейеді, ал халықаралық нормалардың еуроцентрлік стандарттары плюралистік стандарттарға жол ашады. Халықаралық мемлекеттік ұйымдар аймақтық ұйымдармен алмастырылуы мүмкін. Әлемдік саясаттың жаңа конфигурациясының құрылымы алдағы жылдары халықаралық саяси аренада көтерілетін басты мәселе болады. Қытайға қарсы саясаттың артуы жағдайында, ең алдымен, АҚШ пен Ұлыбритания Азиядағы қауіпсіздікке қатысты ақпаратқа, оның ішінде Жапониядан түсетін ақпараттар көбірек қызығушылық танытуда [11]. Кейбір жапон саясаткерлері мен сарапшылары Жапония бес көзге қосылуды мақсат етуі керек деп санайды. Бес көздің функциясы - барлау ынтымақтастығы. Дегенмен, мүше елдердің ынтымақтастығы барлау функцияларымен шектелмейді. Бес мүше демократиялық құндылықтарды қорғау үшін бірге жұмыс істейтін жолдастарға ұқсайды. Барлау функциясы-бұл мақсатқа жетудің құралы. Егер Жапония одаққа қосылса, ол адам құқықтары бойынша Қытайға немесе Ресейге қарсы батыл әрекет жасаған кезде АҚШ, Ұлыбритания, Австралия және басқа мүшелермен ынтымақтастыққа дайын болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. RESOLVED: Japan Is Ready to Become a Formal Member of Five Eyes <https://www.csis.org/analysis/resolved-japan-ready-become-formal-member-five-eyes>
2. <https://www.dni.gov/index.php/ncsc-how-we-work/217-about/organization/icig-pages/2660-icig-fiorc>
3. Five Eyes alliance plotting against China will backfire on themselves
Source: Global Times Published: 2020/12/14 20:48:40
4. Гарин Артём Алексеевич. Фактор КНР в отношениях Австралийского Союза и США. ЮГО-ВОСТОЧНАЯ АЗИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ 2020, Том II, № 2 (47). С. 186–198. DOI:10.31696/2072-8271-2020-2-2-47-186-198
5. The US Department of Defense Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships, And Promoting a Networked Region, 2019 // U.S. Department of Defence. URL: ПОЛИТИЧЕСКОЕ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ОТДЕЛЬНЫХ СТРАН

<https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OFDEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>

6. Five Eyes alliance plotting against China will backfire on themselves

Source: Global Times Published: 2020/12/14 20:48:40

7. Challenging the Pacific Powers: China's Strategic Inroads in Context, 2018 // Asia Maritime Transparency Initiative, Center for Strategic and International Studies. URL: <https://amti.csis.org/challenging-pacific-powers-china-strategic-inroads/>

8. Medcalf, R., Toward a Shared Alliance Strategy in a Contested Indo-Pacific: A View from Australia, May 2019 // The National Bureau of Asian Research. URL: <https://www.nbr.org/publication/toward-a-shared-alliance-strategy-in-a-contested-indopacific-a-view-from-australia/>

9. Swanson A., Stevenson A., Smialek J. China's Currency Moves Escalate Trade War, Rattling Markets // The New York Times. 2019. 05 Aug. URL: <https://www.nytimes.com/2019/08/05/business/economy/us-china-yuan-renminbi-trump.html> (дата обращения: 19.02.2021)

10. <https://www.aspistrategist.org.au/criticism-of-five-eyes-points-to-flaws-in-chinas-strategic-thinking/>

11. <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Comment/Pros-and-cons-of-a-Six-Eyes-with-Japan-and-allies>